

Eesti Kirjandusmuuseum ja Siuru kultuurikeskus

Laula, laula, lindu... Siuru meie kultuuriloos

13. märtsil 2024 Eesti Kirjandusmuuseumis

KAVA JA TEESID

EKM Teaduskirjastus
Tartu 2025

KOOSTAJA: Katre Kikas
SISSEJUHATUS: Aavo Kokk
KEELETOIMETAJA: Asta Niinemets

KORRALDAJAD:
Eesti Kirjandusmuuseum
Siuru kultuurikeskus

TOETAJAD:
Eesti Kultuurkapital
Eesti Kirjandusmuuseum
Tartu linna kultuuriosakond
Teadusprojekt EKM 8-2/20/3

© Autorid, 2025

© Eesti Kirjandusmuuseum, Kultuurikeskus Siuru / Tartu linn, 2025

ISBN 978-9916-742-48-8

tartu.ee/et/siurukonverents

Siuru. Sinilind. Midrilind.
Taara tütar ja salakuulaja.
Lind või imevõimetega neiu?
Kretzwaldi leiutis.

Siuru-nimelise rühmitusena
tegid ennast 1917. aastal kuul-
saks Marie Under ja teised.
Muutes seejuures Eestis ka
kirjanduse populaarseks.

Siuru on Tartu uue kultuuri-
keskuse nimi. Aga siuru on
veel palju muud. Uurime
siuru ideed ja mõju.

Lähedalseisjad: Siuru ringi kunstnikud

Tiina Abel

Eesti Kunstiakadeemia

20. sajandi algul tegid Eesti erinevate kunstialade tipud sageli koostööd. Nende missiooniks kujunes moodsa kunstikultuuri ja selle viljelemiseks vajaliku kunstielu struktuuri loomine. Ka 1917. aastal loodud kirjandusrühmituse Siuru tegevusse kaasati mitmeid kunstnikke. Näiteks Nikolai Triigi poole pöörduti rühmituse nime kandnud kirjastuse embleemi saamiseks. Triik oli kujundanud pilkupüüdva embleemi noorelaste I albumi jaoks, ka Siuru kirjanikud ootasid nende loomingut ja elutunnet peegeldavat sümbolit. Tellimus nõudis aeglaselt töötavalt Triigilt tõsist pingutust. Friedebert Tuglaselt saadud idee arendamiseks lõi ta mitmeid kavandeid. Nii sündis lõpuks sale tiivuline figuur, mida täiendas kirjastuse nimi. Triigi ja Siuru kirjanike suhted halvenesid seoses 1919. aasta Eesti kunsti ülevaatenäituse sündmustega. Et tarmukalt toetada nooremaid kunstnikke, eelkõige Ado Vabbet, pälvis 35-aastane Triik „vana põlvkonna“ esindaja ja näituse korraldustoimkonna liikmena ebaõiglaselt teravat kriitikat.

Eriti tihedalt oligi rühmitusega seotud Ado Vabbe. Koostöö algas juba 1917. aastal mil I maailmasõja sündmuste eest pagenud kunstnik viibis veel Moskvas. Siuru teises albumis ilmus lisaks loomingu iseloomustusele kimbuke Vabbe mänglevaid, emotsioonide laia skaalat väljendavaid joonistusi. Vabbe elegantne, voolav, meisterlikult joont kasutav joonistustil sobis suurepäraselt siurulaste luulega. Kunstnikule ei olnud võõras ka epateerimise soov, tema looming paistis silma uuendusmeelsuse ja selgelt äratuntava isikupäraga. Nii saigi Vabbest Siuru kirjastuse väljaannete peamine illustreerija. Juba 1917. aastal ilmusid tema kaanekujundusega Henrik Visnapuu luulekogu „Amores“, Johannes Semperi „Pierrot“ ja August Gailiti novellikogu „Saatana karussell“. Vabbe kujundas siurulaste raamatuid hiljemgi, kui rühmitus oli juba oma tegevuse lõpetanud ja kirjastus müüdud. Isiklikud suhted ja lähedased loomingu lised taotlused sidusid kunstnikku ja siurulaste liikmeid ka kõigi loomingu palge muutumise järel.

Vabbe raamatute kaanekujundustel ja illustratsioonidel on kindel koht Eesti raamatukujunduse ajaloos. Ta spontaanselt sündinud, tihti kesksest figuurist välja kasvavad kujundid tõlkisid raamatute sõnalise osa uude visuaalsesse keelde, mis ei meenutanud enam varasemate Eesti trükiste rahvusromantilist ja juugendlikku pildimaailma.

Ettekandes tulebki juttu kunstnike ja Siuru rühmituse kirjanike (vahel dramaatiliseks kujunenud) kokkupuuteist ja vastastikuse inspiratsiooni tulemusena sündinud loomingust.

Unistamise kasulikkusest

Grete Arro
Tallinna Ülikool

Pärast Eesti rahva südametunnistuse – Fred Jüssi – lahkumist on tekkinud uus rahvuspüha ehk viljaka mittemidagitegemise – molutamise – päev, 29. jaanuar. Kas molutamine on sama, mis unistamine, ja mis asjad on molutamine ja unistamine aju vaates? Arutleme ettekandes, mida aju teeb, kui me unistame, ja miks meil see funktsioon üldse on. Mis on hajusmõtlemine ja kuidas see keskendunud mõtlemisest erineb? Miks kõige olulisem – nagu alati – on silmale nähtamatu ning miks ja kuidas molutamine igasse päeva tuua.

Siuru sisemine sära – muusikalind ja linnumuusika

Eerik Jöks
Eesti Kirjandusmuuseum

Terminit „muusika“ on püütud sisustada vägagi erinevate ja ajas muutuivate tähendustega. Minu ettekande kontekstis ei ole oluline siseneda muusika defineerimise pikka ja pluralistlikku mõttetunnelisse, vaid piisab mõiste „loodusmuusika“ ja „inimmuusika“ ehk „muusikaline inimtegevus“ eristamisest. „Loodusmuusika“ koosneb kõige erinevamatest helivõngetest ehk loodushelidest, mis tekivad looduses ilma inimeseta. Inimene on ainult kuulaja rollis. Kuigi loodushäälte kuulamist ja muusikana mõtestamist võib samuti käsitleda inimtegevusena, viitab „inimmuusika“ selles ettekandes protsessile, kus kolm komponenti – inimene, tegevus ja muusika – toimivad ühel ajal. Selle tulemusel muusikat kas luuakse või esitatakse.

Loodushelid muusikalises inimtegevuses

Meid ümbritsevaid loodushelid on inimmuusikas kasutatud kogu inimajaloo vältel, kusjuures erinevad kultuurid on neid rakendanud mitmel moel, alates rituaalsetest ja religioossetest eesmärkidest kuni kunstilise eneseväljenduseni. Pole kahtlust, et loodushelid on selles olnud algsel ja kesksel kohal. Lindude tekitatud akustilised signaalid on loodushelide seas ühed kütkestavamad, kuna nende seas leiduvad laululindude hääliksused ehk linnulaul loovad inimeses assotsiatsioone „linnukeele“ ja inimkõne vahel ning võivad isegi viidata võimalikele seostele inimkõne varase kujunemisega.

Loodushelid, sealhulgas lindude poolt tekitatud erinevaid helid, saab inimkesksest vaatest lähtuvalt jaotada kahte kategooriasse: (1) helid, mis jäävad inimese kuuldepiirkonda, ja (2) helid, mis jäävad sellest välja. Arusaadavalt kajastuvad nii rahvamuusikas ja rahvaluules kui ka lääne kompositsioonikultuuris eelkõige helid, mis on inimese kuuldepiirkonnas.

Kuuldamatud helid ja nende muusikaline potentsiaal

Kuuldamatuks jäävatel helidel puudub otsene mõju muusikalistele traditsioonidele, sest nende sagedus on infraheli või ultraheli vahemikus ja/või nende valjus jääb allapoole kuulumisläve, kuid neid saab teaduslike meetoditega muusikasse kaasata. Lisaks akustilistele signaalidele on lindude tekitatavate helide hulgas ka bioloogilised helinähtused, näiteks südamelöögid ja tiivalöögid, mille kuuldavaks tegemiseks on vaja sümbiodistsiplinaarset teadusvaadet – ornitoloogia ja muusikakustika koostoimet.

Siuru ümbruse muusikaline potentsiaal

Ettekandes käsitlen loodushelide ja osaliselt ka tehiskeskkonna helide kasutamist muusikalisel inimtegevuses ning toon näiteid linnulaulu kasutamisest Öhtumaa muusikalisel kompositsioonis. Kõige suurem potentsiaal jõuda inimmuusikasse on loomulikult laululindude akustilistel signaalidel ehk linnulaulul. Kuid kas laululinnud on ainsad muusikalinnud ja kas linnulaul on ainus linnumuusika?

Ettekande kolm peategelast on tulevase Siuru kultuurikeskuse "naabrid", kellest ükski ei ole laululind: koduvarblane (*Passer domesticus*), kodutuvi (*Columba livia domestica*) ja hakk (*Corvus monedula*). Millised on nende kolme liigi bioloogilised helinähtused ehk "sisemine sära", kuidas võiks avalduda nende muusikaline potentsiaal ja kuidas võiks kõlada Siuru ümbruses inimkõrvale kuuldamatu siurumuusika?

Siuru Valhallas

Toomas Kiho
Akadeemia. Kultuuriajakiri

Tartu Ülikoolis 1984. aastal asutatud üliõpilaste luuleteater Valhalla tuligi esmalt publiku ette luulekavadega eesti autorite loomingust. Esimene mastaapsem lavastus valmis sügiseks 1985, ja see oli kirjani-kerühmituse Siuru tegemistest pajatav kahevaatuseline tükik „Siuru: *Carpe diem!*“ Teksti oli põhiosas kokku pannud üks Valhalla asutajaid, ajakirjandusüliõpilane Tiit Pruuli, kes ise etenduses ka õhtujuhi rollis üles astus – nimelt oli etenduse raamiks kirjanduslik salong, kuhu saali kogunenud publik mõtteliselt juhiti ja kus siis siurulasteks kehastunud üliõpilasteatri näitlejad tempe tegid.

Esietendus toimus toonases Eesti Põllumajanduse Akadeemia (EPA) klubis Veski tänaval. Toonases nõukogude tegelikkuses oli tarvis enne avalikku esinemist ettekantav tekst tsensori juures kinnitada, ning selle loa Pruuli ka EPA vastavast komiteest sai. Esietendusel tõusis skandaal aga sellest, et etenduse viimast repliiki, mille Pruuli õhtujuhi rollis esitas, polnud tsensorile esitatud tekstivariandis olemas. Ja kui Pruuli siis esietenduse viimases pildis 1985. aasta kohta liiga lahtise tekstiga esines, nimetades näiteks „Eesti Vabadussõda“ ning ENSV juhtfiguuri Johannes Vares-Barbaruse enesetappu, siis see oli tsensorile liig – loa andnud tsensoriproua oli esietendusel muidugi saalis ning ta astus lõpuaplasi järel lava taha meie näiteseltskonna juurde ja ütles, et me oleme teda alt vedanud ja et „seda tükki te enam ei mängi“.

Mis edasi sai ja kuidas Siuru Valhallas „lendas“, sellest ettekandes juttu tulebki.

Siurulind-sinilind maailma mütoloogias

Mare Kõiva
Eesti Kirjandusmuuseum

Erinevate piirkondade sinilindudel on tavatu ja ainulaadne koht mütoloogias ning sellest mõjutatud sümboolikas ja loometeostes. Neist koostest tekivad erinevad piirkondlikud mustrid, kus Sinilind võib olla igikestva ja taasalgava elu sümbol, nagu seda tunnevad paljud lähemad rahvad. Tal on paljudes usundites ühisosa hingelinnuga, ent on rahvaid, kes tunnevad teda loojalinnuna, kelle munadest tekib ainulaadne maailm taeva, tähtede ja elavate olenditega. Müütiliste omaduste tõttu mõistab ta inimkeelt ja tema sulg avab tee saladusteni.

Põneva mustri moodustavad müüdid Sinilinnust vahendaja ja sõnumitooja rollis, mida ta jumala loodud olendina täidab, viies kokku maise ja taevase ehk vaimse maailma. Mitmesugused vaimolendid aitavad Sinilindu tema teekonnal, mida on tõlgendatud elusolendite ja müütiliste olendite omavahelise seosena.

Inimesele lähedasena on paljudes müütides hõimu esivanem ja hõimulind. Sinilinnu füüsiline ilmumine ennustab muutusi ja lõpetab talve. Kultuurilise sümbolina on ta harukordse õnne tooja, unistuste täitumise ennustaja.

Ettekanne toob kokku looduslikult mõjusa linnu ja temast rääkivad müüdid, milles seguneb metafoorne tähendus ja muutub mütoloogiliseks.

Siuruloogia

Valdur Mikita

Kirjanik ja mõtterändur

Siuruloogia on krüptiline ja vähetuntud teadusharu, mis uurib müütiliste lindjumaluste (siurude) elu muistsete soomeugrilaste ettekujutuses. Siuruloogia vähesest tundmisest annab tunnistust tõsiasi, et kui sisestada otsingumootorisse sõna „siuruloogia“, arvab too selle esmalt kirjaveaks ja pakub omalt poolt vasteks uroloogia või neuroloogia. Siuruloogia sidumine säärase meditsiiniliste terminitega on mõistagi pahatahtlik ja eksitav. Ainus vaste internetis on viide kellegi Valdur Mikita ettekandele „Siuru“ konverentsil, kus see sõna esineb tema ettekande pealkirjas. Kuna otsingumootor viitab sündmusele, mida ei ole veel toimunud, on keeruline selle termini kohta midagi täpsemalt öelda. Ainuke semantiline pide, millest kinni hakata, on nähtavasti tautoloogiline munevik (vihje munakujulisele ontoloogiale?), mille kohaselt on siuruloogia krüptiline ja vähetuntud teadusharu, mis uurib müütiliste lindjumaluste (siurude) elu muistsete soomeugrilaste ettekujutuses. Siuruloogia vähesest tundmisest annab tunnistust tõsiasi, et kui sisestada otsingumootorisse sõna „siuruloogia“, arvab too selle esmalt kirjaveaks ja pakub omalt poolt vasteks uroloogia või neuroloogia. Siuruloogia sidumine säärase meditsiiniliste terminitega on mõistagi pahatahtlik ja eksitav. Ainus vaste internetis on viide kellegi Valdur Mikita ettekandele „Siuru“ konverentsil, kus see sõna esineb tema ettekande pealkirjas. Kuna otsingumootor viitab sündmusele, mida ei ole veel toimunud, on keeruline selle termini kohta midagi täpsemalt öelda. Ainuke semantiline pide, millest kinni hakata, on nähtavasti tautoloogiline munevik (vihje munakujulisele ontoloogiale?), mille kohaselt on siuruloogia krüptiline ja vähetuntud teadusharu, mis uurib müütiliste lindjumaluste (siurude) elu muistsete soomeugrilaste ettekujutuses. Siuruloogia vähesest tundmisest annab tunnistust tõsiasi, et kui sisestada otsingumootorisse sõna „siuruloogia“, arvab too selle esmalt kirjaveaks ja pakub omalt poolt vasteks uroloogia või neuroloogia. Siuruloogia

sidumine säärase meditsiiniliste terminitega on mõistagi pahatahtlik ja eksitav. Ainus vaste internetis on viide kellegi Valdur Mikita ettekandele „Siuru“ konverentsil, kus see sõna esineb tema ettekande pealkirjas. Kuna otsingumootor viitab sündmusele, mida ei ole veel toimunud, on keeruline selle termini kohta midagi täpsemalt öelda. Ainuke semantiline pide, millest kinni hakata, on nähtavasti tautoloogiline munevik (vihje munakujulisele ontoloogiale?), mille kohaselt on siuruloogia krüptiline ja vähetuntud teadusharu, mis uurib müütiliste lindjumaluste (siurude) elu muistsete soomeugrilaste ettekujutuses. Siuruloogia vähesest tundmisest annab tunnistust tõsiasi, et kui sisestada otsingumootoris sõna „siuruloogia“, arvab too selle esmalt kirjaveaks ja pakub omalt poolt vasteks uroloogia või neuroloogia. Siuruloogia sidumine säärase meditsiiniliste terminitega on mõistagi pahatahtlik ja eksitav. Ainus vaste internetis on viide kellegi Valdur Mikita ettekandele „Siuru“ konverentsil, kus see sõna esineb tema ettekande pealkirjas. Kuna otsingumootor viitab sündmusele, mida ei ole veel toimunud, on keeruline selle termini kohta midagi täpsemalt öelda. Ainuke semantiline pide, millest kinni hakata, on nähtavasti tautoloogiline munevik (vihje munakujulisele ontoloogiale?), mille kohaselt on siuruloogia krüptiline ja vähetuntud teadusharu, mis uurib müütiliste lindjumaluste (siurude) elu muistsete soomeugrilaste ettekujutuses.

Vääriti mõistetud (ja kuvatud) lind

Marko Mägi
Tartu Ülikool

Lindude kirjeldamist-kujutamist tekstis ja pildis kohtab paljudes teostes: raamatus lõõritab päeval lind, öösel huikab öökull (linnuökoloogile on ta siiski kakk). Keskmine lugeja saab kirjeldusest impulsi, mis paneb ajus liikuma pildid; ta saab aimu olustikust, rohkem ei olegi vaja, autor on saavutanud eesmärgi. Linnuökoloog teeb aga suured silmad, kargab diivanilt, kiljatab: „Kuidas nii? Miks ta lindu valesti kujutab? Kas ta ei ole koolis käinud? Kas ta ei ole kunagi väljas käinud, lindu näinud? Kas ta tõesti ei tea, et liik, kellest jutt, ei ole selline, ei laula sellisel kellaajal, teda ei ole võimalik sellises kohas sellisel aastaajal üldse kohata!“ Siis vajub linnuökoloog tagasi diivanile ja tuletab endale meelde, et elu ongi mitmekesine oma liigisiseses liigirikkus – ilukirjanduses ja kujutavas kunstis on lubatud rohkem kui teaduses, on lubatud loominguline lähenemine, mis võib olla väga loominguline. „Ära haugu vale puu all, las Selma Lagerlöf kirjeldab Nils Holgerssoni seiklusi just nii nagu tema õigeks peab. Las Edgar Valter joonistab juturaamatu linnu just sellise nagu ta heaks arvab. Haukumiseks vali õige puu ja õige aeg: häält on mõtet tõsta, kui aimekirjandusse hakka- vad ilmuma originaaltekstid, tõlked, illustratsioonid, mis ei ole realistlikud.“ On tekste, mis võivad ja ongi saanud nii populaarseks, loovad linnust kuvandi – nt Harry Potterist alguse saanud kakumaania –, mis on väär, hakkab oma elu elama ja mida on pagana keeruline ümber lükata. Väärkuvand mõjutab tehisaru ning nii joonistab ja kirjeldab see linde pigem loominguliselt. Seega tuleb sel silma peal hoida. Lindude kujutamise kvaliteet sõltub suuresti autori teadmistest või eelnevast looduskogemusest. Või asjatundlikust toimetajast. Olgu õigesti või valesti, lindude ampluaa tekstis, pärimuses, kujutavas kunstis on laialdane. Kas kõik peab olema viimse detailini õige? Linnuökoloog ütleb, et võiks ju olla, tavalugeja kehitab õlgu.

Laulust sündinud siuru Eestis ja kaugemalgi

Karl Pajusalu
Tartu Ülikool

Miks siuru sai eesti kirjanduse sinilinnuks, on seletatav rohkem kui paari õnneliku juhuse kaudu. Sinilinnuga algriimiliselt kokkukõlav linnunimi *siuru* on Eesti keelealal olnud haruldane, kuid mitte päris tundmatu. See on levinud vähemalt mõnevõrra Kirde-Eesti vadja-sidusas rahvaluu-les. Ometi selleks, et kõigi eesti inimeste kõrvus muutuks *siuru* ilusai-maks sõnaks, pidi selles olema midagi omast ja laululinnu nimeks eriti hästi sobivat. Oma ettekandes püüan avada neid *siuru*-sõna kõlalise sobivuse allikaid.

Eesti linnunimede uurimise klassik Mart Mäger on raamatus „Eesti lin-nunimetused“ pidanud rahvalaulude siurulindu põldlõokese nimetu-seks, mis pärineb vadja keelest (*siuru* < *tšiuru*, vt 1994: 128). Vadja keeles on sõna lähtekujuks olnud *kiuru*, kus vadjapäraselt on sõna alguses *i* ees *k* muutunud *tš*-ks. Samas Mäger märgib, et *kiuru* ja *siuru* etümologi-list kokkukuuluvust on oletanud juba Mattias Johann Eisen 1922. aastal. *Kiuru* ongi harilik lõokese nimetus soome, karjala ja isuri keeles.

Läänemeresoome *kiuru* on ühendatud läti lõokese *cīrulis*-ega ning nii on peetud mööndusega balti laenuks (? < *kirv-*), selle läti sõnaga on seotud ka liivi keele *tširlinki* 'lõoke'. Tõenäosem paraku on, nagu seda arvab ka Mäger, et tegu on omapärase onomatopoeetilise, linnulaulu jäljendava sõnaga, mis on tuntud juba muinasaegadest balti ja läänemeresoome ühisel keelealal. *Kiuru* ~ *tšiuru* ~ *siuru* ei pidanud tähistama üksnes lõo-kest, vaid võis märkida muidki kõlavahäälseid laululinde, seda osutab samuti põhjaeesti *kiuru* ja kaudsemalt lõunaeesti *tsirgu* lai tähendusväli.

Mis teeb siiski *siuru* veetlevaks eestlase kõrvus? Kuuldavasti olevat ilu-saim eesti keele lause *sõida tasa üle silla*. Võib-olla oleks veel ilusam *siuru*

sirin või siramine üle silla? Sellega kajab kokku ka vadja *tšiuru tšikõrtõb lauloa* 'lõoke lõõritab laulda' ja liivi *tširlinki līrikšõb* 'lõokene lõõritab', mis väljendavad neis keeltes linnulaulule iseloomulikke kõlamustreid. Jälgin oma ettekandes nende keelekujundite omapära meil ja laiemalt, jõudes nii ka *lõokese ja lõõritamiseni*.

Kirjandus

Mäger, Mart 1994. *Linnud rahva keeles ja meeles*.
Tallinn: Koolibri.

Hingelinnu radadel. Kunstniku mõtteid

Kärt Summatavet
Ehtekunstnik ja disainer

Kõige vanemad tsivilisatsiooni kunstivormid on linnu kujutamisel loonud temast märgi ja sümboli, mille kaudu ilmub soov väljendada hingesügavusi, mida on raske sõnadesse valada. Sõna või pildi sisse püütud linnu kujund viib mõtted lendamisele ja kõrgematesse sfääridesse püüdlmisele. Linnuna lendab rahvalaulus noor tüdruk unistuste maale, kust tagasi toob veimevakka kindakirja ja kirivöö mustreid. Lennata õhkab laulja rind, keda igatsus lapsepõlvkodu murule vaimusilmas mängima kutsus siis, kui täiskasvanu elu raskeks muutub. Linnuna lahkuvad ära kallid sõbrad. Rändlindudega saabuvad sündimata laste hinged. Lind luules ja kunstis viib mõtted ja tunded aja ja ruumi piire lõhkuma ning vaimustuma, argisest üle ka millelegi nähtamatule kinnituma. Maastikult taevaste tagant toob hingelind salasõnumeid, elu aluskihtide mälu pilte, uuendades elujõudu ja mõtteradu, mida kujutada. Loomingulisel teel loob hingelind vabaduse ja au, kõrguse ja hingepuhtuse tunde. Kunstid aitavad linnutee rajad puhtaks pühkida, äratavad südame ja kujutlusvõimega otsija, kes taevaste tagused leiud kõrvaga kuuldavaks, silmaga nähtavaks ja käega katsutavaks teeb.

Loomislaulu lind: munast mitte-sündinu

Taive Särg
Eesti Kirjandusmuuseum

Siuru-nimelist lindu regilauludes ei mainita. „Kalevipojas“ on ta ilmselt Kreutzwaldi looming, ajendatud eesti loomislaulust, kus kosmilised munad muneb mitmeti nimetatud sinisirje linnukene (ka sinikirja, siidisulge või püha pärje linnukene, punapeaga pääsukene jpm). Kreutzwald on püüdnud Kalevi-teemat loomismüüdiga siduda ka regilaulu-jäljenduses „Kalevingide muna“ (Neus 1850: 3–4).

Mida kõneldakse loojalinnust regilaulus? Tuginedes oma varem koostatud ning allikakriitiliselt läbi vaadatud loomislaulu vanemate tekstide kogumile (230 teisendit, Särg 2022), analüüsisin teateid linnu tekkimise ja välimuse kohta ning otsisin võimalikke seoseid looduse ja ümbruskonna rahvaste pärimusega. Varasemad eesti loomislinnu käsitlused on lähtunud pigem üldisemast teadmised laulu kohta ja üksikutest tekstivariantidest (Krull 2012, Hiiemäe 2016: 15). Läänemeresoome, nagu mitmete muude rahvaste folklooris, on tuntud maailma ja taevakehade loomise motiiv linnumunadest (Valk 1993). Kaugemateski uskumustes võib päike või kuu seostuda lindudega, nagu fööniks, kolmejalgne kuldne vares või päikesejumala kaarikut vedavad veelinnud.

Loomislaulu tekstides imelind enamasti lihtsalt saabub, mõnikord lennates maailmapuu taolise kiige võllile, kuhu teised linnud ei saanud. Mitmetes lauluteisendites sünnib loojalind merest selle pühkimise järel või puult vette kukkunud õunast. Sellised lood sarnanevad lagle (ingl *barnacle goose*) sündimise uskumustega, mis olid eriti tuntud Briti saartel ja viivad kirjalike allikate põhjal 10.-11. sajandi juudi pärimuseni (Heron-Allen 1928). Laglesid arvati tekkivat merekarpidest (ingl *goose barnacle*), mis omakorda sündivat kaldal kasvava müütilise puu *barnacle tree* vette kukkunud viljadest (*ibid.*). Eesti loojalind on enamasti sinisekirju (või lihtsalt kirju), punase pea või pugualusega, mõnikord hall vm;

mõnikord kirjude hammastega. Loomisega sageli liituvast Õunapuu laulus on kirju ka õun, millest lind sünnib. Eelpool mainitud valgepõsk-lagled on Eestist läbi rändavad musta-valgekirjud linnud, keda võiks ehk ka (tume)sinise-valge-kirjuks pidada, nendega koos aga rändab ka värvilisem haruldane punakael-lagle. Punase kaela või „pugualusega“ on soome-ugri loomislindudest suitsupääsuke ja punakurk-kaur (ainult pesitsusajal). Hammastega lindude – pterosauruste – fossiile on leitud mitmelt poolt Euroopas; üheks tuntud leiukohaks on Briti saarte kaljud. Seega on eesti loomislinnu kirjeldustel mitmeid paralleele nii poeetilises kui ka tegelikus maailmas.

Kirjandus

Heron-Allen, Edward 1928. *Barnacles in Nature and in Myth*. London: Oxford University Press.

Hiiemäe, Mall 2016. *Väike linnuraamat rahvapärimestest*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.

Krull, Hasso 2012. *Jumalanna pesa: mütopoeetiline essee*. Tallinn: Kultuurileht.

Neus, Alexander Heinrich 1850. *Ehstnische Volkslieder. Erste Abtheilung*. Hrsg. von der ehstländischen literärschen Gesellschaft. Reval: Kluge und Ströhm.

Särg, Taive 2022. Loomislaul alguste kiigel. – *Keel ja Kirjandus*, 66 (11), 1076–1103.

Valk, Ülo 1993. Kust tuli ilmalind? Läänemeresoome loomislool päritolust I–II. – *Vikerkaar* 2–3, lk 21–29; 60–66.

Eesti kultuurielu nimetustest kirjandusrühmituse Siuru aegadel

Tõnis Tatar
Tartu Ülikool

Ettekanne käsitleb kirjandusrühmitusest Siuru tõukudes kunsti- ja kirjanduselu grupeerungute, väljaannete ja muude asutuste nimetusi 1910.–1920. aastate Eestis. Kultuurilooline ettekanne keskendub nimetuste sünnilugudele, keelelistele taustadele, spekulcerides neisse kätketud ideoloogiate üle.

Siuru ajastu kaheks kõige silmapaistvamaks kultuuriliseks ideoloogiaks võib pidada rahvusromantismi ja avangardi. Kui üldkõibivas kultuurikäsitluses järgnes avangard rahvusromantismile ning kaks kultuurisuundumust olid omavahel mitmes aspektis vastandlikud, siis kultuurinähtuste nimetuste põhjal saab Eesti 1910. ja 1920. aastatel jälgida rahvusromantismi ja avangardi paralleelsust.

Kirjandusrühmitus Siuru on hea näide sellest, et kultuuriline avangard kasutas meeleldi rahvusromantilisest diskursusest pärinevat sõna. Antud juhul oli allikaks muidugi „Kalevipoeg”, kust pärinesid näiteks ka kunstirühmituse Vikerla ja kirjastuse Varrak nimetused. Rahvusromantiliste hõnguga oli ka Mait Metsanurga toimetatud kultuuriajakiri Agu. Rahvusliku mütoloogia kõrval olid armastatud viited muinasajale, nt Ugala teater. Eriti meeldisid sajanditagustele kultuurinimestele sõjakate allusioonidega muinasaegsed nimetused, nt kirjasutus Odamees ja kirjandusrühmitus Tarapita.

Teine kategooria on keeleuuendusest pärit nimetused. Keeleuuendus seostus ühelt poolt avangardiga (seda võiks pidada keeleliseks avangardiks), aga teiselt poolt pärinesid Johannes Aaviku ja teiste keeleuuendused lõunaeesti murretest või sugulaskeeltest (eriti soome keelest). Tiit Hennoste on märkinud, et avangard seostas vana murdekeele kasutust primitivismiga, soovides oma maa primitiivset kultuuri siduda modernse ajaga. Keeleuuendusest pärinevad näiteks järgmised kultuurilised nimetused: almanahh Tulirynd, ajakirjad Murrang ja Looming. Adsoni loodud kirjastus Auringo on soome laen, Tuglase toimetatud ajakiri Ilo võis viidata nii murdekeelele kui ka teistele läänemeresoome keeltele.

Kolmas kategooria on võõrsõnalised nimetused, näiteks kogumik Bumerang, almanahhisari Aktsioon, rühmitus Moment. Futuristlikust esteetikast lähtuvalt eelistati aktiivse, agressiivse tähendussisu ja äkilise kõlaga sõnu, mis vastandusid uusromantikute kõrgele ja poeetilisele registrile. Nendest üpris erineva tausta ja meeleoluga võõrkeelest pärinev nimetus on klassikahõnguline ja rahvusvaheline kunstiühingu ja kunstikooli nimetus Pallas. Ometi püüdsid kaasaegsed lugeda ka sellesse nimetusse ajastu plahvatuslikkust.

„Siuru“ I–III: linnud ja lennud

Mart Vesker
Tartu Ülikool

Lindudega seostub enamasti lendamine ja sageli ka laul. Siuru oli müütiline lind ning rohkem kui sada aastat tagasi märkasid „Kalevipojas“ tema luulelist lendu noored kirjanikud. Sellest märkamisest sai nime kirjandusrühmitus. Kindlasti mängis nime valikul kaasa müüte otsiv ja loov tung. Tõenäoliselt oli tähtsust ka soovil lennata vabalt kui lind või kehastada linnulikkust muul moel.

Kui palju lindudest ja lendudest peegeldus lõpuks Siuru väljaannetes ja siurulaste loomingus, sellele ei jõua ühe ettekandega ammendavalt vastata. Lisanäiteid võib ettekandes tulla siit ja sealt, aga tähelepanelikult jõuab läbi vaadata vaid rühmituse kolm albumit, mis ilmusid aastatel 1917–1919. Lindudest ja lendamistest on neis mitmeid näiteid, mis esialgu tekitavad uusi küsimusi.

Kuidas kõneleja ja linnu positsioon tekstides seostuvad? Kes ja mis veel peale lindude lendavad ning kas mõni neist näidetest ühineb siurulikkusega? Kas pääsukestel või varestel on pistmist siurulinnuga? Kas siurulindu ennast ilukirjanduslikes tekstides üldse kohtab? Kas siurulaste looming kõlab nagu linnulaul? Kas rühmituse liikmed olid linnulikumad kui teised kirjanikud, kes Siuru albumites tekste avaldasid? Lootkem, et kasvõi mõnigi neist küsimustest leiab ettekandes endale vastuse ning rühmituse Siuru linnulik ja lennukas olemus kas kinnitust või ümberlökkamist.